

Kaptárkövek a Bükkalján

Baráz Csaba

A kaptárkövek különlegesen szép természeti értékek és egyben érdekes kultúrtörténeti emlékek. A Bükkalja területén – a siroki Várhegytől a kácsi Kecse-kőig – több nagy csoportban láthatók olyan sziklavonulatok vagy kúp alakú kőtornyok, amelyek oldalába a régmúlt korok emberei fülkéket faragtak. Ezek a földtani alakzatok tehát az ember formaalakító tevékenységének nyomait is magukon hordozzák, ezért régészeti, néprajzi, történeti értéket is képviselnek.

Az ilyen fülkékkel rendelkező, földtani képződmények¹ a kaptárkövek. Ez a legelterjedtebb elnevezésük, de hívják őket köpüsköveknek, vakablakos köveknek, bálványköveknek, püspöksüvegnek. Egyes szikláknak pedig Ördögtorony, Nagy-Bábaszék, Nyerges, Kecse-kő, Ablakos-kő, Királyszéke, Kósárkány a neve.

TOPOGRÁFIA ÉS KUTATÁSTÖRTÉNET

Legnagyobb számban itt a Bükkalján találunk kaptárkövekkel: 72 sziklaalakzatba 473 fülkét faragtak a régmúlt korok emberei. Ezen a nagy kiterjedésű „kaptárkömezőn” Heves és Borsod megye osztozik. Egy kisebb csoportjuk viszont Pest megyében – Erd környékén, a Budai-hegységben, illetve a Pilisben – lelhető fel. (A Dunántúlon 2002 májusáig 31 kaptárkövön 86 fülke vált ismertté.) Valamint meg kell említeni három szóránylelőhelyet: az Abaújszántó melletti Ördög-sziklát (5 fülke), a Tihanyi-félsziget barátlakásainak kőfülkéjét és a Salgótarján melletti Pécs-kő északi sziklafalát. Ez utóbbin négy határozott fülke (egy a bükkaljai típusokkal megegyező, kettő fekvő formátumú) és több – inkább természetes üregnek tűnő – fülkeszerű nyom látható.

Hazánkban összesen tehát 104 kaptárkővet, rajtuk 558 fülkét számolhatunk össze. (Részletes felsorolásukat a Magyarországi kaptárkövek listája című táblázat mutatja be.)

A több mint félezer nyilvántartott magyarországi fülke tulajdonságait a következőképpen foglalhatjuk össze. A téglány alakú vakabla-

kok alapja általában vízszintes, de néha kifelé lejt, ritkán kávája is van. Oldalai fölfelé kissé összetartanak, tehát a fülkenyílások felfelé elkeskenyednek, felül enyhén lekerekítettek, boltozottak, néhány esetben csúcsívesen záródnak. Boltozatuk, mennyezetük legtöbbször hátrafelé lejt. Sokszor a hátsó fal szélesebb, mint a nyílásperem. Az átlagosan 60 cm magas, 30 cm széles és 25–30 cm mély fülkék peremén – az épségben lévőknél még jól láthatóan – bemélyedő keret fut körbe. A fülkék keretelésére már Bartalos Gyula, a kaptárkövek első kutatója is felfigyelt: „*mindegyik fülke körül, ahol csak a sziklaoldal el nem állott, világosan kivehető a keretek nyoma és a széleken három ctmtrnyi ékelt lyukak vannak, a keret közepe táján pedig závárnak helye.*” (BARTALOS GYULA 1885. 353.) Mindez arra mutat, hogy a fülkéket lefedték. Kaptárfülkének tehát a befaragott keretnyommal rendelkező mesterséges sziklaüregeket tekintjük, amelyeket valamilyen fedlappal lezárva használtak.

A topográfiai felmérések adatai alapján a fülkék mérete a következő szélső értékek közt van:

- nyílásmagasság közepén: 30–100 cm,
- nyílásszélesség alul: 15–60 cm,
- alapmélység közepén: 5–50 cm.

Az erdők mélyén rejtőző vagy a napsütötte dombhátakon meredező kaptárkövek – különösen a szabályos kúp formájúak – impozáns méreteikkel, sötétlő üregeikkel mitikus hangulatot árasztanak. Érthető, hogy a múlt század egri kutatói is csodálattal tekintettek az általuk sziklalobroknak nevezett képződményekre, melyeket egy „*emelkedett szellemű nép emlékszerű műveinek, síremlékeinek*” gondoltak. Egyikük, Bartalos Gyula, a történész pap így ír a kaptárkövekről: „*E lobroknak szemléletén a keleti regék jutnak eszünkbe, és képzelmünk egy ismeretlen eszmekörbe vezet, érezzük, hogy egy rég eltűnt korszak emlékeivel állunk szemben, hogy nagy jelentőség lehet e kövekhez kötve, mert az ember kis okból nem szánja el magát nagy munkára.*” (BARTALOS GYULA 1885. 348–349.)

¹ A bükkaljai fülkés kőtornyok, sziklakúpok anyaga zömében riolit, mely a miocénben zajló heves vulkáni tevékenység nyomán jött létre. A kaptárköveket rejtő Bükkalja földtörténetéről, a tufakúpok kialakulásáról, felszínalaktani jellemzéséről a monográfia földtani fejezeteiben olvashatunk.

1. kép. Kaptárfülkék. Szomolya – Vén-hegy délnyugati oldala (B.7.a), IV. sziklavonulat 39. és 38. számú fülkék (Baráz Csaba)

Az Eger környéki hagyománykincs egyik változata egy Szent István korabeli pogány-lázadás emlékét idézi fel; az elesett vezérek („kapitányok”) hamvait helyezték a fülkébe. Egy másik igen elterjedt szájhagyomány szerint pedig a török időkben méhészkedésre használták a fülkéket. A készítőik kiléte, valamint a rendeltetés körül zajló viták, találgatások végigkísérték a kaptárkökutatók történetét.

Voltak kutatók, akik a „hun-magyar hősök” vagy nagyobb nemzetségek síremlékeinek, kelta néptörzsek urnatemetkezési helyeinek vélték a vakablakos sziklákat, mások pedig bálványtartóknak, áldozóhelyeknek gondolták azokat. Saád Andor 1966-ban a Természettudományi Közönyben megjelent ismeretterjesztő cikkének a Megoldott rejtély címet adta, s azóta az az általános felfogás, hogy a kaptárkövek a 11–14. századi erdei sziklaméhészet emlékei, s a fülkében méhcsaládokat tartottak. Saád tanulmányai alapján úgy tűnt, hogy az eddigi kutatások megnyugtatóan tisztázták a kaptárfülkék rendeltetését, de a számtalan megoldatlan probléma láttán felvetődik a kérdés, hogy valóban feltárult a kaptárkövek titka?

Tudományos munkájuk során sokan kerültek közvetve vagy közvetlenül kapcsolatba ezekkel a természeti és kultúrtörténeti szempontból egyaránt értékes képződményekkel, de csak kevesen mélyedtek el igazán vizsgálatukban. E téma első alapos kutatója, ismerője a már említett Bartalos Gyula volt, aki az emlékkövekről 1885-ben és 1891-ben egy-egy tanulmányt jelentetett meg, lerakva ezzel a kaptárkökutatók alapjait. A kőfülkék topográfiai feldolgozását Saád Andor miskolci orvos kezdte meg, aki Korek József régésszel ásásokat is végzett néhány fülkés szikla előterében Cserépváralja és Szomolya határában. Kutatásait 1972-ben lezárta, s eredményeit a Herman Ottó Múzeum Évkönyvében foglalta össze. Amíg Saád elsősorban a bükkaljai lelőhelyekkel foglalkozott, addig Mihály Péter mindhárom megye összes kaptárkölelőhelyét felkutatta, felkereste és egy sokszempontú, egységes módszer alapján, meghatározott időn belül felmérte. Az akkori – 1963 és 1968 közötti – állapotokat hűen dokumentáló topográfiai eredményeit az érintett megyék múzeumi közlönyeiben publikálta (MIHÁLY PÉTER 1975; 1976; 1978).

A fülkék kifaragásának okáról számos feltevés, elmélet született. Bartalos Gyula úgy vélte, hogy a kaptárkövek („sziklalobrok”) síremlékek lehettek. Az Archaeológiai Értesítőben a fülkéket készítő népcsoport említése nélkül fogalmazza meg véleményét: „*én azt hiszem, hogy nem vetem messzire a sulykot, ha e fülkéket hamvvedertartóknak gondolom*” (BARTALOS GYULA 1891. 140.). Minden korábbi és későbbi írásában ugyanennek a véleményének adott hangot, miszerint elhunytak hamvait rejtő urnákat helyeztek a kőfülkébe, amelyek kifaragását hol a hun-magyarokhoz kötötte, hol pedig a korábban élt keltáknak, illetve szkítáknak tulajdonította. (Hozzátevé, hogy egyik-másik vakablakos emlékszikla aligha lehet régebbi a középkornál.)

Klein Gáspár főlevéltáros a Borsod megye szociográfiája című könyvben a fülkéknak bálványtartó, áldozatbemutató rendeltetést valószínűsített. Honfoglalás kori emlékeknek tekintette a kaptárköveket, szerinte a fülkék „*istentiszteletre szánt faragások voltak, az itt élő őspogányok az egyes bevágásokba áldozatot tettek ki az isteneiknek*”. Alább: „*Ezekbe a rekeszekbe tették azután az Isten képét, bálványát s mellé az ételt vagy ajándékot*.” (KLEIN GÁSPÁR 1939. 15.) Hasonlóképpen vélekedett Sashegyi Sándor is a Pilisben található Holdvilágárok faragott sziklafalainak fülkéiről (SASHEGYI SÁNDOR 1955–1956.).

Már Bartalos megemlítette – habár kritikával fogadta – a ma leginkább ismert és elfogadott teóriát, miszerint a kőfülkékben hajdan méhészkedtek: „A köznép, mely a pillanat hatása alatt okosodik, a fülkékről kaptárköveknek mondja e sziklákat, szerinte ezek a régi ember méhese lettek volna: mintha kőben és árnyékos oldalon laknék a méh.”

A kaptárfülkék sziklaméhészeti rendeltetését vallók legmeghatározóbb képviselője Saád Andor volt. Összegyűjtött adatait és aggályait egy méhészeti szaktekintéllyel, Örösi Pál Zoltánnal, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem tanárával közölte, aki viszontválaszában a fülkékkel kapcsolatosan a méhtartás mellett foglalt állást, s e feltevés támogatására külföldi – mediterrán – analógiákat is felsorol. (SAÁD ANDOR 1963. 84–86.)

Gazdag gyűjtemény áll rendelkezésünkre arról, hogy a szomolyai lakosok miként vélekednek a kaptárkövek eredetéről, a fülkék rendeltetéséről. Kubinyi Ferenc 1865-ben szomolyai úti beszámolójában ezt írta: „A népmonda szerint Szomolya területén egykor csehek tanyáztán, a kérdéses fülkékben méheket tartottak. Innen a fülkék kaptár neve.” De ezt „értekező mesének” vélte. Alább így folytatja: „A husziták vagy kelyhesek eleinte barlangokban és rejtékhelyeken, sűrű erdőkben, titokban tartották istentiszteletüket. A szomolyai Kaptár-völgy is rengeteg erdővel lévén egykor körülveve, ily titkos helyül szolgálhatott. Mások szerint a fülkéket egyes remeték készítették, egyes pártfogók emlékeztére. Hogy a fülkék rendeltetése egyházi volt, az egyik fülkéből lerajzolt kereszt mutatja.” (KUBINYI FERENC 1865. 452.) Kolacskovszky Lajos is lejegyzett két hagyományt: „Oroszi, cserépváraljai gazdaember szerint a hegyeskövek (azaz kaptárkövek) még a török időkből valók; méhesek voltak valaha. A köpüket a vakablakokba illesztették belé. Süttő János, szomolyai lakos, ugyanígy gondolkodik azzal a különbséggel, hogy a kaptárkövek nem a törökök, de a latorvári csehek méhesei voltak.” (KOLACSKOVSKY LAJOS 1934. 221.) Saád Andor 1972-ben ezt írta: „Az 1930-as években több öreg szomolyai lakos szerint a fülkékben méhészkedtek.” (SAÁD ANDOR 1972. 113.)

A népi hagyomány leginkább a török időben történő méhészkedést emlegeti. Viga Gyula is lejegyzí, hogy 1984. évi gyűjtéseik során hogyan vélekedtek a falubeli idős emberek a kaptárkövekről. Általában a törökkel hozzák kapcsolatba azokat, akik a fülkéket különféle eszközök, fegyverek tárolására használták vagy

2. kép. Cserépváralja – Mangó-tető (B.4.i), Nagykovács (Baráz Csaba)

imádkoztak a köveknél. „Csak kevesen gondolják, hogy a fülkének kapcsolatuk lehetett a méhészettel, holott általános a kaptár, kaptárkő elnevezésük.” (VIGA GYULA 1985. 46.) Fontos megállapítása, hogy a kaptárkövek a lakosság életmódjában az emlékezetben nem játszanak igazán szerepet, nem hozhatók kapcsolatba a település kontinuum népességével. Igaz, egészében nem is vonatkoztathatók el a vidék újkori kőfaragó kultúrájának tradícióitól.

A kaptárkövek fülkéinek méhészkedésre történő felhasználásával kapcsolatban azonban felmerül némi kétely! Elgondolkodtató például a fülkék égtájak szerinti változatos elhelyezkedése. Erről a méhészeti szaktekintély véleménye az, hogy „a fülkék iránya égtájak szerint nem döntő”. Ennek ellenére úgy tűnik, hogy fontos lehetett a fülkék délkeleti-déli-délnyugati tájolása, mert ez a jellemző! Előfordul viszont, hogy a rendelkezésre álló déli felületet nem használják ki teljesen. Érthetetlen – ha van kitüntetett irány –, hogy a kedvező égtáj felé néző sziklafal ellenére északi, északnyugati oldalakra is véstek fülkéket, sőt árnyékos, hűvös sziklahasadékokba, vízmosások falába is!

1. ábra. Kaptárkölelőhelyek a Bükkalján

Gazdasági hasznosítás esetében az is ésszerűtlennek tűnik, hogy a fülkék rendszertelenül vannak elhelyezve a sziklafalakon, rendkívüli formagazdagságuk pedig megkövetelte, hogy mind-egyikhez egyedi méretű fedlapot készítsenek.

Egy másik probléma az úgynevezett sekély és keskeny fülkék megléte. A szakértő szerint legalább 17 cm mélységű fülke szükséges ahhoz, hogy a méhcsalád közepesen fejlődjön, hogy egyáltalán átteleljen. Például a Nyerges-hegyen lévő nyugati kaptárkö néhány fülkéjének alpmélysége annyira kicsi (5, 6 és 8 cm) és a boltozataik mélysége sem sokkal több (10, 16 és 20 cm), hogy bennük a méhtartás kockázatos lett volna. Sőt vannak olyan fülkék – az előzőek között is –, amelyeknek nemcsak a hátlapja, de a keretes pereme is túlhajlik, előrebukik: 15 illetve 35 fokkal is eltérnek a függőlegestől! Az ilyen előredőlő, ferde fülkékből lehetetlen a méhek számára a lépépítés.

A 11. századtól számtalan adat, írásos feljegyzés tanúskodik a méhészet meglétéről a Kárpát-medencében. Történeti feljegyzésekben olvashatunk méhvadászokról, erdei méhészekről, de a sziklaméhészetről mind az oklevelek, mind a szájhagyományok hallgatnak. Megválaszolatlan az a kérdés is, hogy miért szűnt meg a sziklaméhészet, ha volt. Egy feltételezett etnikumcsere, egy népesség elvándorlása nem ad erre kielégítő magyarázatot...

A bükkaljai fülkés sziklák előterében végzett két régészeti feltárás szerény leletanyaga sem

teszi lehetővé a rendeltetés meghatározását. Konkrétan sziklaméhészetre, „kaptárköves méhészkedésre” semmilyen írásos adatunk nincs. Kaptár szavunk etimológiája sem megnyugtatóan tisztázott, ráadásul a névadás keletzése is bizonytalan. Hiányos a külföldi analógiák ismerete. Mint láttuk, a szájhagyományok megoszlanak a kultikus és a gazdasági rendeltetés közt.

Egyelőre úgy tűnik, hogy a feltett kérdés megválaszolására legtöbb segítséget közvetlenül a fülkék topográfiai adataiból – azaz az egyes fülkék jellemzőiből, a fülkék egymáshoz való viszonyából, a sziklafelületen való elhelyezkedésükből – levont következtetések adnak. Egy Mihály Péterrel közösen írt tanulmányban a topográfiai adatok összesítése nyomán újra megvizsgáltuk a fülkék rendeltetését az eddig kialakult feltevések tükrében. Következtetéseink alapján sem tudjuk teljes bizonyossággal meghatározni a fülkék kifaragásának okát, de a topográfiai adatok kiértékelésével statisztikai valószínűség áll rendelkezésünkre. Legtöbb negatív bizonyíték a méhészeti rendeltetés, valamint az urnatemetkezés és egyéb temetkezés mellett sorakozik. A kultikus, áldozati célú fülkehasználatot illetően nem fogalmazódott meg kizáró ok! (BARÁZ CSABA–MIHÁLY PÉTER 1995–1996.)

KAPTÁRKÖTÁR

Az alábbiakban a Bükkalja kaptárköveit ismeretemen keletről nyugat felé haladva az eddig

Borsod-Abaúj-Zemplén megye		Kaptárkövek száma	Fülkék száma
B.1	Abaújszántó – Gyűr-tető (Hömpörgő-völgy) – Ördög-szikla	1	5
B.2	Kács – Kecse-kő-tető – Kecse-kő	1	3
B.3	Tibolddaróc – Ablakos-kő-völgy	1	6
B.4.a	Cserépváralja – Setét-völgy	1	5
4.b	– Koldustaszító	1	6
4.c	– Köves-lápa (Karud DNY-i oldala)	2	11
4.d	– Nagy-Bábaszék ÉK-i oldala	1	12
4.e	– Nagy-Bábaszék ÉK-i oldala – Szőlő-tető	1	1
4.f	– Nagy-Bábaszék – Nyúl-völgy oldal	1	1
4.g	– Furgál-völgy	5	32
4.h	– Csordás-völgy	5	31
4.i	– Mangó-tető D-i oldala (Nagykúp, Kiskúp)	2	30
4.j	– Vén-hegy	2	3
B.5	Cserépfalu – Mész-hegy DNY-i oldala – Ördögtorony	1	3
B.6	Bogács – Hintó-völgy	1	5
B.7.a	Szomolya – Vén-hegy DNY-i oldala	8	117
7.b	– Ispánberki-tető	3	7
7.c	– Gyűr-hegy	1	4
7.d	– Csobánka	1	4
Borsod-Abaúj-Zemplén megyében összesen:		39	286
Heves megye			
H.1.a	Noszvaj – Farkas-kő (Pocem)	1	1
1.b	– Dóc	2	5
1.c	– Pipis-hegy DNY-i oldala	1	2
H.2.a	Eger – Cakó-tető	4	36
2.b	– Mész-völgy	1	6
2.c	– Mész-hegy D-i lejtője	3	22
2.d	– Nyerges-hegy K-i oldala	1	7
2.e	– Nyerges-hegy Ny-i oldala	2	24
2.f	– Pajdos	1	9
H.3.a	Egerszalók – Öreg-hegy	1	1
3.b	– Maklány – Menyecske-hegy ÉNy-i nyúlványa	2	4
H.4.a	Demjén – Bányafél	1	23
4.b	– Hegyes-kő-tető	5	11
4.c	– Ereszvény-völgy	3	25
4.d	– Remete-völgy (Pince-völgy)	1	6
H.5	Egerbakta – Szent-völgy	1	3
H.6.a	Sírok – Rozsnak-völgy	1	1
6.b	– Vár-hegy – Törökasztal	?	Elpusztult
H.7.a	Ostoros – Vizes-völgy (Csordakút)	1	1
7.b	– Tag-gödör	2	5
Heves megyében összesen:		34	192
Bükkalján összesen (a B.1 nélkül):		72	473
Pest megye			
P.1.a	Pomáz – Holdvilágárok (Nagyszikla, Kisszikla)	2	9
1.b	– Kő-hegy D-i oldala	1	3
P.2	Budakeszi – Kecse-hegy É-i lejtője	1	9
P.3.a	Biatorbágy – Kő-hegy D-i oldala	3	10
3.b	– Öreg-hegy Ny-i oldala	1	1
P.4.a	Sóskút – Kálvária-hegy ÉK-i oldala	1	2
4.b	– Funduklin	2	4
P.5.a	Érd – Kopasz-hegy D-i oldala (Bajuszfű út 28. és 30.)	4	10
5.b	– Mecseki úttól Ny-ra	1	1
P.6.a	Diósd – Szidónia-hegy Ny-i oldala (Kutyavár)	6	20
6.b	– Rádióadó és a Gizella út közötti völgy	3	4
P.7	Pilisborosjenő – Fehér-hegy ÉNy-i oldala – Jenői-torony	1	4
P.8	Solymár – Alsó-Jegenye-völgy	1	2
P.9	Szentendre – Nyerges-hegy D-i lejtője	1	1
P.10.a	Pilisvörösvár – Kerek-hegy D-i oldala	1	4
10.b	– Kerek-hegy ÉNy-i oldala	1	1
10.c	– Vörös-hegy É-i oldala (Vércse-szikla)	1	1
Pest megyében összesen:		31	86
Magyarországon összesen:		104	564

1. táblázat. A magyarországi kaptárkövek listája

hivatkozott irodalmak alapján (MIHÁLY PÉTER 1976, 1978–1979; BARÁZ CSABA–MIHÁLY PÉTER 1995–1996).

A Kács község keleti határában emelkedő *Kecske-kő-tető* nyugati riolittufa-vonulatán mindössze három rossz állapotú fülke és három alakatlan fülkenyom, valamint a csúcsba befaragott lyuk látható (B.2).²

A Tibolddaróc melletti *Ablakos-kő-völgyben* egy alacsony sziklakibúvás tömbjein 6 kaptár-fülke van (B.3). A hasadékokkal tagolt riolittufa-vonulaton egyéb faragott felületek is láthatók (talán kőfejtés nyomai).

Cserépváralja határában 10 lelőhelyen 20 kaptárkővet ismerünk, amelyeken összesen 132 fülke számolható össze. A kaptárkövek zöme kúp formájú, köztük imponzans méretűek is vannak.

A *Mangó-tető* (B.4.i) déli oldalából kimagasló *Nagykúp* a legismertebb kaptárkő, amit idősebb lakosok Ördögtorony néven is emlegetnek. A Mangó-oldal riolittufa mélyútja (Törökút, Nagykökapu) alatt, meredek lejtőből emelkedik ki a 16,2 m magas tufakúp. A különleges geomorfológiai képződmény oldalán 25 db erősen elkopott fülke látható. A hegyoldalhoz alacsonyabb gerinccel, nyakkal kapcsolódó kúpkő csúcsába egy mélyedés van faragva, amely Kolacskovszky Lajos 1934-ben megjelent cikkének fotóján is jól kivehető. A kaptárkő alatti völgy felé lejtő sziklafelszínbe pedig egy csatorna, valamint gödrök vannak vájva, melyekre az 1960-as Korek József vezette régészeti ásatás során találtak.

Az ásatások nem hoztak igazán értékelhető eredményt. A kaptárkő előteréből két darab 11–12. századra datált edénytöredék (hullámvonalas kerámia) és egy karddarab (magasabb szintről pedig üvegdarab és egy kovácsoltvas mécstartó) került elő. Ezekből és a későbbi, szomolyai ásatások leleteiből azonban messzemenő következtetéseket vontak le a fülkék használatának idejére vonatkozóan. „Ezek szerint a fülkék i. sz. után a XI–XV században voltak használatban!” (SAÁD ANDOR 1963. 87.) Vigyázni kell azonban az ilyen kategorikus kijelentésekkel, hiszen a használati idő alsó határát – a készítés idejét – két kerámiatöredék alapján nem lehet biztosnak tekinteni!

A Nagykúpot és a tőle keletre lévő 5 fülkés *Kiskúpot*, közvetlen környezetükkel együtt 1960-ban természetvédelmi területté nyilvánították. 1977. január 1-jétől a csordás-völgyi és

Karud környéki kaptárkövekkel együtt a Bükk Nemzeti Park területére esnek.

A Nagykúp tetejéről szép kilátás nyílik a *Csordás-völgyre*. Annak kicsiny, keleti mellékvölgyében található a kaptárkövek (B.4.h). Az öt sziklából álló csoport I. számú kúpjá a legmonumentálisabb. Erősen hasadozott, gyorsan pusztuló felületén 16 db nagyméretű fülke sorakozik (oldalsó kúpján pedig 3 fülke). Geomorfológiai szaknyelven szólva a II. számú kúp igen érett stádiumban van, a kúpkőfejlődés utolsó állomására jellemző formát mutat. A meredek falú, igen keskeny magányos kúpon 6 db fülke látható.

Ugyanezt az állapotot mutatják a *Furgál-völgy* (B.4.g) I., II. és V. számú kúpjai is. A Tardra vezető műtől nyugatra nyíló völgy északi oldalán (tehát a déli lejtőn) mint hatalmas, kővé vált cápauszonyok sorakoznak a kaptárkövek. Az öt sziklán összesen 32 db fülke számolható meg.

Érdeemes még fölkeresni a *Nagy-Bábaszék* északkeleti oldalán megbújó bizarr formájú kaptárkővet (B.4.d), melynek felső, délkeleti oldalán 7 db viszonylag jó állapotú fülke, alsó, északias kitétségszerű oldalán pedig 5 db fülke van. Ősztől tavaszig a fák ágai közt jól látható innen a Kő-völgy túlsó oldalában lévő *Köves-lápa* nevű oldalvölgy két sziklatömbre tagoló kaptárkőve (B.4.c). A Karud délnyugati oldalában húzódó törésvonalakkal alaposan átjárt sziklakibúváson összesen 11 fülke látható.

A Kő-völgy Felső-szoros nevű részének bejáratától keletre a *Szaduszka* nevű hegytető déli lejtőjén bújik meg a Koldustaszító kaptárkőve

3. kép. Cserépváralja – Csordás-völgy (B.4.h), I. sz. kúp (Baráz Csaba)

² A kódjelzések a magyarországi kaptárkövek listáját tartalmazó táblázatban feltüntetett kaptárkölelőhelyek azonosítását könnyítik meg. A nagybetű a megyék kezdőbetűjét, az arab szám és a kisbetű a kaptárkölelőhelyet jelenti. A római számokkal jelölt sziklák és az arab számokkal jelölt fülkék a fent nevezett irodalmak számozását követik.

4. kép. Cserépváralja – Furgál-völgy (B.4.g), II. kúp (Baráz Csaba)

(B.4.b). Az alacsony tufapad délkeleti oldalába 6 fülkét faragtak.

Cserépfalutól északkeletre található a *Mész-tető*, melynek délnyugati oldalában, a plató pereme alatt néhány tufakúp látható. Ezek egyike az *Ördögtoronynak* nevezett sziklatorony, melyen 3 db fülke van.

A bogácsi *Hintó-völgy* északi oldalán lévő lapos kúp alakú sziklán 5 db erősen elkopott fülke nyoma fedezhető fel.

Szomolya község határában négy lelőhelyen, 13 kaptárkövön összesen 132 db fülke van. Ebből 117 db egy lelőhely 8 kaptárkövén található, s ugyanitt egyetlen kúpon 48 db fülkét lehet összeszámolni.

A *Kaptár-völgy* fölött, a *Vén-hegy* délnyugati oldalában lévő hatalmas kúppal, sziklaormokkal tagolt riolitufa-vonulat 8 egymástól jól elkülöníthető kaptárkővet foglal magába (B.7.a).

A kaptárkövek területén 1958-ban kőbányát nyitottak. Ezt követően többen is felszólaltak a kaptárkőcsoport megmentése érdekében, sürgetve védetté nyilvánításukat. A cikkeket követően a megyei tanács betiltotta a kőbányászatot, ami addigra már tetemes károkat okozott. 1960-ban végleg rendeződött e természeti és

kultúrtörténeti emlékek sorsa: az Országos Természetvédelmi Tanács természetvédelmi területté nyilvánította a sziklavonulatot.

A Kaptár-völgy aljából közelítve a sziklacsoport felé az I. sziklát pillantjuk meg először, ami egy kisebb méretű kúp, melyen egy fülke van. Maga a sziklavonulat ettől felfelé 50 méterre kezdődik: a II. szikla egy szfinxszerű kőzetborda, amelyen 20 fülke sorakozik. A déli oldal már nagyon lekopott, az északnyugati oldalon viszont nagyon szép fülkék láthatók. Némelyiken a keret és keretátvágás is jól kivehető (pl. 16., 19. számú fülkék).

A völgyoldal peremén egykor legmagasabbra emelkedő sziklavonulat (III. szikla) felső részét a kőbányászat teljesen elpusztította. A megmaradt alsó szinten 8 fülke menekült meg. Ehhez a vonulathoz kapcsolódik a völgyet uráló, legimpozánsabb IV. sziklatömb (*Királyszéke*), melyen 48 db fülke van. A sziklát átszelő hasadéokban (*Kutyaszorító*) is találunk fülkéket. A 11. számú fülkének csak a hátlapja maradt meg, de annak 112 cm-es magassága alapján kiérdemelte a legnagyobb ismert kaptárfülke címet. Feltűnően sok a nagyméretű fülke: a nyílásmagasságuk általában 60 cm fölött van, nem egy meghaladja a 80 cm-t, sőt a 90 cm-t is (a IV. sziklán 64,5 cm az átlagmagasságuk), a hátlap magassága általában 10 cm-rel kisebb, mint a nyílásperem magassága (54,7 cm); nyílásszélességük pedig alul átlag 32,2 cm, felül 26,5 cm. Bartalos Gyula és Kolacskovszky Lajos cikkeikben erről a IV. számú kúpról közöltek fényképet, amit tehát *Királyszéke*nek neveznek. Ez annak bizonyítéka, hogy már azokban az időkben is – a kőbányászatot megelőzően – ez volt a legsajátosabb, legszebb, legmegragadóbb kaptárkő! A kúpok csúcsaiba itt is egy-egy kerek lyukat faragtak, amelyek rendeltetését nem ismerjük, arról csak sejtéseink vannak.

Az V. sziklavonulaton 20 fülke és egy természetes hasadék mentén kialakult, barlangszerű üreg látható. 1961-ben itt végzett ásatást Saád Andor. Az üreg feltöltésében és az előtérben kitűzött szelvényben 36 db 14–15. századi kerámiatöredéket találtak. (Ezek és a cserépváraljai leletek alapján határozták meg a fülkék használatának alsó és felső határát!)

A VI. sziklakibúvás tulajdonképpen az elbányászott III. vonulat folytatása, de attól bányaterek választják el és közelebb is esik az V. vonulathoz, ezért kapta a VI. sorszámot.

A sziklacsúcson mindössze egy fülke látható. A VII. sziklavonulat egy törésekkel, hasadékokkal átjárt hatalmas tömb. A 16 fülke kö-

5. kép. Szomolya – Vén-hegy délnyugati oldala (B.7.a), Királyszéke (IV. sz. sziklavonulat) (Baráz Csaba)

zül több viszonylag épségben megmaradt. Itt kitűnően tanulmányozhatók a keretes fülkék hosszanti oldalát metsző bevágások, amelyek az üreget lezáró fedőlap beillesztése után is nyílást biztosítottak a fülke belsejébe. Ezeket többen röpnylásoknak, a méhek közlekedését biztosító vájatoknak tartják, de másféle szerepük is lehetett. A VIII. kúp formájában a cserépváraljai tufatornyokat idézi. Rajta 3 db fülke van, amelyek közül az 1. számú hossz-tengelye annyira ferde, hogy megkérdőjelezi a méhtartás lehetőségét.

A Szomolyától nyugatra emelkedő *Ispánberki-tető* (B.7.b) peremén és nyugati oldalában, a falutól keletre fekvő *Gyűr-hegyen* (B.7.c), valamint az északnyugatra lévő *Csobánkán* (B.7.d) szintén található kaptárkövek. (Ez utóbbi lelőhelyet az ELTE Földrajzi Tanszékének munkatársai fedezték fel 1978-ban egy terepbejárás során. Az alacsony, 4 fülkés ignimbrít sziklapadot helytelenül Eger határába helyezték.)

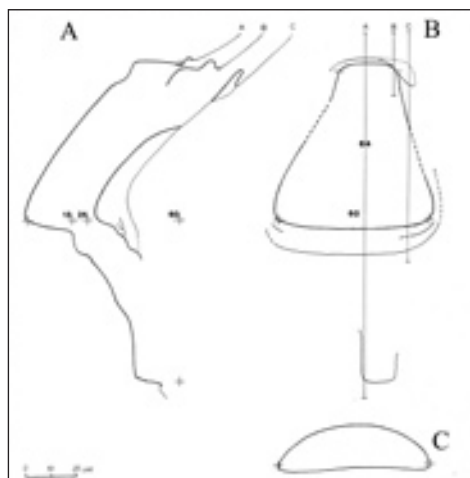
Noszvaj *Pocemmak* nevezett barlanglakásos részén – régi nevén: *Farkas-kő* – egy kaptár-fülke ismert (H.1.a), a *Dóc* (H.1.b) szintén Noszvaj határához tartozik, itt két sziklán 5 db fülke található.

A *Pipis-hegy* (H.1.c) oldalán a Kánya-patak öreg kőhídja felett, egy alacsony, vörös színű ignimbrít sziklafalon két jó állapotú fülke van kifaragva. A lelőhelyet Mihály Péterrel közösen 1994 tavaszán fedeztük fel a tarra vágott erdő jóvoltából.

Az Ostoros déli végén emelkedő Verem-part túloldalán húzódik a *Vízes-völgy*, s annak egy kisebb riolittufa padján egy fülke látható (H.7.a). Ettől északkeletre fekszik a *Tag-gödör* vízmosásos szurdoka, melynek nyugatra néző oldalában két sziklafalon összesen 5 db kaptárfülkét találunk (H.7.b).

Mai ismereteink szerint Eger keleti határában 6 lelőhelyen, 12 kaptárkövön 104 fülke számlálható össze.

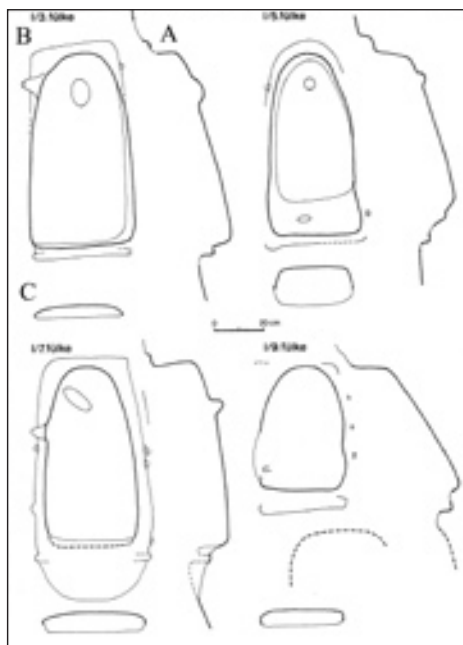
Cakó-tetőn (H.2.a) a déli nagy sziklafal az I. sziklavonulat, amelynek aljában 20 db fülke sorakozik. (Mihály Péter 1976-os topográfiájában csak 18 szerepel, azóta két újabb, addig a szikla talajszint alatti felületén rejtőző fülke vált ismertté.) A fülkék átlagos nyílásszélessége alul 28 cm, nyílásmagassága 62,5 cm, mélysége – az eredeti, nem megkopott fülkék esetében – 18–20 cm. Érdekessége a fülkéknek, hogy a hátlapjuk szélessége néhány centivel szinte

2. ábra. Eger – Mész-völgy (H.2.b) 2. számú fülkéje. A: a fülke hosszanti metszetének oldalnézete, B: a fülkenyílás előlnézete, C: az alaplap felülnézete

minden esetben nagyobb, mint a külső peremé. Az 5. számú fülkének a hátlapmagassága is nagyobb, mint a nyílásáé, a boltozata nem lejt befelé, hanem emelkedik. Ennél a fülkénél furatok, lyukak is láthatók a keret mentén, ami a nyílás felső peremén duplán van kialakítva. Jó épységben maradt meg a 3. számú fülke is, körbe kerettel, a fedlap rögzítését szolgáló závarzat furataival. A 2. számú fülke egyike a néhány csúcsíves kiképzésű, gótikus vakablaknak. Egy ehhez hasonló, csúcsíves boltozatú fülke látható a II. sziklán is. A kappadókiai tufatornyokat idéző, a hegyoldalból ujjként meredező, hármass csúcsú kaptárkövön 4 fülke van. A III. szikla egy kicsiny kötőmb, amelyen egy fülke található.

A IV. sziklavonulat az elsőhöz hasonlóan fél és negyed kúppalástokkal, hasadékokkal és

3. ábra. Eger – Nyerges-hegy nyugati oldala (H.2.e), a 3., az 5., a 7. és a 9. számú fülkék. A: a fülke hosszanti metszetének oldalnézete, B: a fülkenyílás előlnézete, C: az alaplap felülnézete

kannelurákkal tagolt hatalmas sziklafal, melyen 11 fülkét találunk. A 10. számú megközelíthetetlen helyen, egy a vonulattól hasadékkal elkülönülő sziklatorony tetején látható, a többség azonban a talajszinthez közel lett kifaragva. Legnagyobbak a 8. és 9. számú fülkék: magasságuk 86 és 82 cm, nyílásszélességük alul 33 és 30 cm, felül 26 és 20 cm, alapmélységük 20 cm, a boltozatnál 10 és 20 cm ez az érték (ezek eredeti méretek, hiszen nem lekopott, keretes fülkékről van szó).

Fsz.	Nysz.a.	Hsz.a.	Nysz.f.	Hsz.f.	Nym.k.	Hm.k.	A.m.k.	B.m.k.	Ny.t.	K.	F.é.	B.é.
3.	42	38*	30	29	78	77*	5!	10!	DK	+	+	+
5.	38	35	23	21	75	63	12!	15!	DK	+	-	+
7.	38	43	24	25	74	74	8!	18*	DK	+	+	+
9.	32*	34*	30	32	50*	48*	6!	16!	DK	+	+	+

2. táblázat. Néhány nyergesi fülke méret táblázata (cm-ben) Fsz.: fülkeszám; Nysz.a.: nyílásszélesség alul; Hsz.a.: hátlapszélesség alul; Nysz.f.: nyílásszélesség felül; Hsz.f.: hátlapszélesség felül; Nym.k.: nyílásmagasság közepén; Hm.k.: hátlapmagasság közepén; A.m.k.: alaplap mélysége közepén; B.m.k.: boltozat mélysége közepén; Ny.t.: nyílás tájolása; K.: keret; F.é.: fedőlap ékelése; B.é.: belső ékelések; í.: felül ívesen záródó nyílás; *: Mihály Péter adataitól eltérő, oldalkitörés, íves kiképzés miatt máshogy megítélt méret ; !: különleges, az általánostól különböző méret. (Mihály P. 1976. 256. nyomán)

6. kép. Eger – Nyerges-hegy nyugati oldala (H.2.e)
(Baráz Csaba)

A Cakó-tetőtől délnyugatra, a *Mész-völgy* (H.2.b) keleti oldalában, fák takarásában egy alacsony sziklafal húzódik. Az itt látható hat fülke mind különbözik egymástól: a 3. számú például gótikus formájú, a 2. számú pereme pedig lekerekített sarkú trapéz formáz (a fülke 64 cm magas, alapja 60 cm széles). A boltozat külső pereme ráadásul 42 cm-rel túlhangol az alaplap külső szélétől, ami lehetetlenné tette, hogy a fülkében akár méhcsaládot, akár más tárgyat tartsanak!

A *Mész-hegy* (H.2.c) déli lejtőjén három kaptárkö található. Az I. szikla kettős kúp formájú, tömzsi szikla, amely oldalába 4 db fülke, egyik csúcsába három különböző méretű lyuk van befaragva. A kaptárkö déli oldalán egy nagyméretű, sekély mélységű négyzetes mélyedés van befaragva (külső magassága 122 cm, a belső boltozott rész hátlapja 84 cm magas, az egész 70 cm széles, a hátlap befelé, az alaplap kifelé lejt). Az I. sziklától északnyugatra emelkedik a II. szikla lekerekített csúcsokkal tagolt kúpegyüttese, amelyen 14 eléggé elkopott fülke látható. A kőzetbe egy sziklahelyiséget is befaragtak. A ma már alig kivehető 9. számú fülke fölötti ormon, a csúcs alatt kialakított, párkánnyal körülvev mélyedésre és egy be-

faragott lyukra Mihály Péter is felfigyelt. A pár méterre lévő III. szikla felületén 4 fülke ismerhető fel.

A *Nyerges-hegy* keleti oldalán – szemben a mész-hegyi kaptárkövekkel – egy kúp formájú szikla emelkedik, oldalán 7 fülkével, belsejében sziklahelyiséggel (H.2.d).

A *Nyerges* nyugati oldalán található a Bükk-alja legrejtélyesebb kaptárköve (H.2.e). Azoknak a fülkés szikláknak az egyik tagja, amelyek a legkarakteresebben testesítik meg a kaptárkö fogalmát. A *Nyerges* megjelenésében méltó társa a cserépváraljai Nagykúpnak, a kúpkövek legszebbikének és a szomolyai Kaptár-völgy koronájának, a Királyszekének. A lapos ormú sziklavonulattól egy keskeny és mély hasadék választja el a helynek is nevet adó magas sziklatornyot. Ennek az impozáns riolitufa oszlopnak a teteje nyereg alakúra van kiképezve. A sziklavonulat délkeleti falán (I. szikla) és a különálló tömbön (II. szikla) 24 fülkét, fülkenyomot találunk. Az itt sorakozó kaptárfülkék közül néhány sajátos kiképzésű, az általánostól eltérő egyedi formát képvisel. A 3., 5., 7. és 9. számú fülkék – amelyeknél a keretek is viszonylag jó állapotban maradtak meg – annyira sekély mélységűek, hogy esetükben kétséges a méhészeti rendeltetés. Ráadásul ezek előrehajló nyílású és hátlapú fülkék, hossz tengelyük 15–35°-kal tér el a függőlegetől! (Azt tudni kell, hogy a méhek a viaszfüggönyt fent rögzítik, a lépeket minden esetben felülről lefelé, függőlegesen építik. A mennyezetről lefelé gyarapodó sejt sorok készítése a hátlap vagy az oldallapok dőlése miatt megszakad. A lépépítést a mi esetünkben az előrehajló nyílás fedőlapja gátolja meg. Ez a fülkeforma az urnatartó szerepet is kizárja.)

A *Pajdos (Pajodos)* (H.2.f) riolitufa vonulatán (I. szikla) 9 nagyon elkopott fülke ismerhető fel. A hegy neve a hevesi, gömöri, nógrádi palócok lakta vidékeken egy hiedelem-lénnel kapcsolatos. A pajod megeszi a Napot és a Holdat.

A II. szikla az előzőtől északra, a mellékvölgy túlsó oldalán található. A vonulat nagyobbik kúpjába egy helyiség van befaragva, az előtte emelkedő kisebbik oldalába pedig egy nagy méretű fülke. Ezen és a helyiség szikláján egy-egy fülke nyoma vehető ki.

Egerszalók határában, a Makjánvár vagy Makjánvár dombjától délre emelkedő *Menyecske-hegyen* (H.3.b), két sziklavonulaton összesen 4 db fülke ismert.

Nysz.a.	Hsz.a.	Nysz.f.	Hsz.f.	Nym.k	Hm.k.	A.m.k.	B.m.k.	Ny.t.	K.	F.é.	B.é.
15!	17!	14!	15!	66	63	18	16	NyD Ny	+	+	-

3. táblázat. Az Egerbakta – Szent-völgy 2. számú fülkéjének mérettáblázata (eredeti méretek cm-ben) (Mihály P. 1976. 259. nyomán)

A település déli részén a demjéni út mellett *Öreg-hegyen* (H.3.a) emelkedő tufatömbbe szintén egy bújó van vájva, amely bejárata fölött egy kaptárfülke látható.

Demjén központja fölé magasodó *Bányaél* (Bányaoldal) sziklafalán 23 db fülke található (H.4.a), a 2. és 5. fülkék feletti mesterségesen kialakított tető felületébe faragott lyukak és csatornák mélyülnek, amelyek hasonlóságot mutatnak a Nyerges és a Törökasztal tetején lévő befaragásokkal, és amelyek nem hozhatók összefüggésbe a kőbányászattal. A 60 cm körüli magasságú fülkék közt akad egy 93 cm hátlapmagasságú ún. óriásfülke is (1. számú).

Demjéntől északra a Pünkösöd-hegyhez kapcsolódó *Hegyes-kő-bérc* nyugati, sziklás vonulata a Hegyes-kő-tető, amelyen öt egymástól elkülöníthető kaptárkő emelkedik (H.4.b). A lelőhelyen egyébként összesen 11 db fülke számolható össze.

Az innen keletre lévő *Ereszvény-völgy* (H.4.c) nevű kaptárkőlelőhely tulajdonképpen a Hegyes-kő-bérc oldalában van. A három sziklavonulaton 25 fülke lett fölmérve. Legszebb a kúpokkal tagolt III. szikla, amelyen 12 db fülke, a 7. számú fülke feletti csúcson egy befaragott lyuk, alatta pedig egy nyereg alakú kiképzés látható.

Demjéntől északra a Laskó egyik nyugati mellékvölgyében, a *Remete-völgyben*, egy sziklahelyiséget magába foglaló alacsony riolittufa sziklán 6 db – jobbára csak nyomokban fölfelezhető – fülke van (H.4.d). A boltíves bejáratú rendelkező helyiségben is található négy tárolófülke. Innen kürtőszerű ablak nyílik a szabadba. A sziklahelyiséget Szabó János Győző régész adattári jelentésében „pálos remetelak” néven említette.

Egerbakta nyugati határában a Szóláti-völgy felső részét nevezik Rábca-völgynek s ennek egyik keleti oldalvölgye a *Szent-völgy*. A déli oldal hatalmas riolittufa vonulatának délnyugatra néző falán 3 kaptárfülke és két fülkeszerű nyom látható. Figyelmet érdemel a 2. számú fülke, amely szélességi adatait tekintve kitűnik az átlagos méretű fülkék közül. Ez az igen keskeny fülke sajnos már csak Mihály Péter dokumentációjában és fényképfelvételein vehe-

tő szemügyre, mert napjainkban átfaragták, kiszélesítették azt!

Sirok keleti határában, a Kígyós-patak völgyének (*Rozsna-völgy*) nyugati oldalából több sziklatorony emelkedik ki a hegyoldalból, amelyek csúcsába kapaszkodókat faragtak, de csak az egyikben találunk 1 db fülkét (H.6.a).

Martus Ferenc – aki a Bükkalja összes kúp alakú tufatornyát egykor fejfel rendező szoboralakzatok maradványainak tekintette – a siroki Vár-hegyen emelkedő *Bákványköveken* és a *Törökasztalon* határozottan fülkéket említ. (MARTUS FERENC 1957) Martus fülkékről szóló tudósítását elfogadhatjuk, hiszen Mihály Péter 1974 márciusában a Törökasztal dácittufa tömbjén még három darab nyomról készíthetett fényképfelvételt, két évtized múltán már csak egy fülke alaplapja volt látható.

A Törökasztal csúcsát lefaragták, a vízszintesen kialakított felületébe pedig kisebb-nagyobb medencék, tál alakú mélyedések, csatornák, lyukak vannak bevésve. Minden valószínűség-

7. kép. Cserépváralja – Setét-völgy (B.4.a), 1. sz. fülke (Baráz Csaba)

gel a Törökasztal sziklatornyának tetejébe vajt mélyedések rendeltetésére a Szent István korabeli keresztény térítések előtti magyar ősvallás áldozati szertartásai adnak magyarázatot. Ha a sziklák felületébe faragott fülkék, lyukak, tál alakú mélyedések, csatornák mibenlétét e „pogány” vallás, egyáltalán a keleti társadalmak hitvilágának sajátosságai felől közelítjük meg – s e kísérlethez Ipolyi Arnold Magyar Mythológiáját hívjuk segítségül (IPOLYI ARNOLD 1854) –, akkor a siroki Törökasztal, az egri Nyerges, a demjéni Bányaél, Hegyes-kő-tető és a többi bükkaljai kaptárkő csúcsába faragott lyukakra, tálszerű mélyedésekre, lefolyókkal kiképzett kőüstjeire tekintve mintegy megelevenednek a régmúlt idők kultikus szertartásai. (BARÁZ CSABA 2000/b)

KÉRDÉSEK

A kaptárkövek fülkéivel és egyéb sziklafaragási jelenségeivel kapcsolatos alapvető kérdések továbbra is nyitottak:

1. Mi volt a fülkékhöz kapcsolódó kultikus szertartás, rítus, a mögötte álló vallásalakulat és mitológia?

2. Mottól meddig tartott a fülkék kifaragásának és használatának (a kaptárkövekhez kapcsolódó kultusz gyakorlásának) ideje?

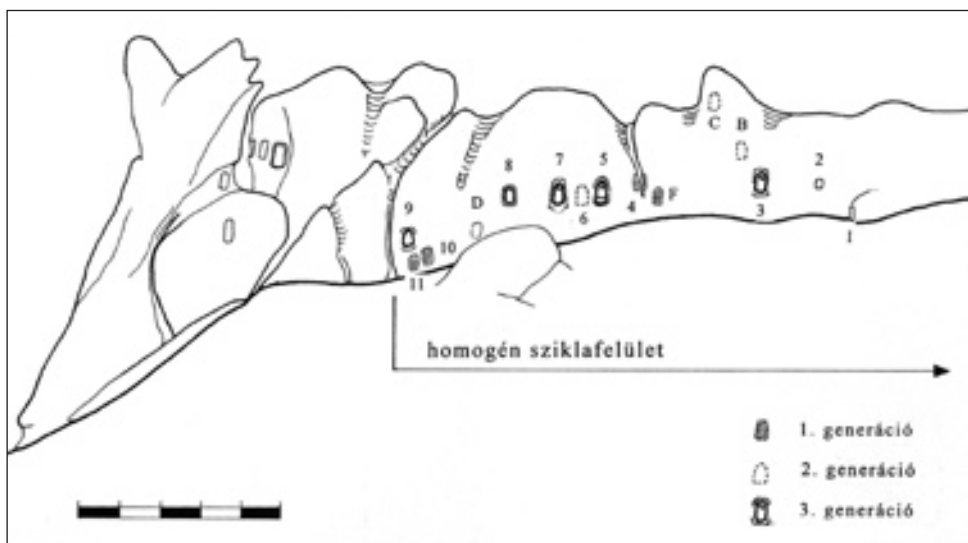
3. Kik voltak a fülkekészítők és rítusgyakorlók? Melyik népséghez (csoporthoz, nemzetséghöz, etnikumhoz, nemzethez) köthetjük a

kaptárkövek faragványainak kialakítását?

A kérdések megválaszolását – okleveles adatok hiánya és a néphagyomány ellentmondásssága miatt – a régészeti feltárások eredményein túl, a mai napig a topográfiai adatok figyelembevételével tartjuk lehetségesnek. Jelen helyzetben két irányban tájékozódhatunk: egyrészt az „azonos analógiák” bővítése, azaz a keretes fülkék más vidékeken történő keresése és az analógiákhoz társuló adatok bevonása révén; másrészt a kaptárköveken, illetve a tágabb környezetükben fellelhető és a fülkével kapcsolatban lévő kőfaragási jelenségek (kőkultúra) vizsgálata révén juthatunk új adatokhoz.

Ez utóbbi, tehát a fülkés sziklákon előforduló egyéb kőfaragási nyomok (lyukak, csatornák, tál alakú mélyedések, kőüstök) áttekintése és elemzése a leglényegesebb, már csak azért is, mert az eddig ismertté vált analógiák sokszempontú összevetése és elemzése még nem történt meg! A hangsúlyt ezekre a jelenségekre kell fektetni, ugyanis a kultikus rendeltetés meghatározását a kaptárköveken vagy közvetlen közelükben található egyéb kőmegmunkálási jelenségek, sziklába faragott mélyedések, üregek rendeltetésének tükrében lehet megtenni. (BARÁZ CSABA 1995, 1997, 1998, 1999/a, 1999/b)

A fülkefaragás, fülkehasználat idejének és a készítőik kilétének meghatározásához szintén a fülkék egymáshoz való viszonyának elemzése, illetve a fülkék állapotának összehasonlítása által kaphatunk támpontokat.

3. ábra. Eger – Nyerges-hegy nyugati oldala (H.2.e), I. számú sziklavonulat. Fülkeperiodizáció

A Nyerges-hegy nyugati oldalán (H.2.e) emelkedő I. sziklavonulat délkeletre néző falán sorakozó fülkék (I–II. számúig) és fülkenyomok (B, C, D és F) mivel nagyjából összefüggő, tagolatlan (homogén) felületen helyezkednek el, alkalmasnak mutatkoznak a periodizációra, relatív kronológia kialakítására. (BARÁZ CSABA 2000/a, 2000/c)

A riolittufa felszínének *kérgesedése* fontos természeti jelenség, ami nagyban segíti a fülkeperiodizáció elkészítését. A kőzetet fedő kéreg a csapadékvíz, a levegő és az élő szervezetek hatására jön létre. A kémiai mállás során az esővíz, talajvíz a bennük levő oldott ionokkal bontja, oldja a kőzetet, a felületi leöblítés révén pedig a kevésbé ellenálló agyagosabb részek elhordódnak, az ellenállóbb anyagok visszamaradnak, s kemény kéreggé állnak össze. Ez a kéreg a talajtakaróból kihámozódott kőzet csupasz felszínén is tovább vastagszik, erősödik. Ha súlyánál fogva nagy foltokban leválik a kötömről, az üde felületen újból megkezdődik a kérgesedés folyamata. (BORSOS BALÁZS 1991)

Végeredményben kimondható, hogy a Nyerges-hegy nyugati részén húzódó kaptárkövönulat egymással összevethető fülkéi három karakteresen elkülönülő generációt képviselnek, azaz három nagyobb fülkefaragási periódus mutatható ki:

első generáció: 10., 11., F, esetleg 4.
 második generáció: 6., B, C
 harmadik generáció: 5., 8., 9. és az idetartozó legépebbek: 3., 7.

A fülkék faragási sorrendjét valóban nagyon nehéz megállapítani, de néhány esetben bizonyos periodizációra mód nyílik. A nyergesi fülkét nem egy időben készítették, kifaragásuk több ritmusban történt. A különböző periódusok között több évtized, sőt évszázad is eltelt. A kaptárkövek fülkéinek kifaragása és használata több évszázadot ölel át! A bükkaljai kaptárköveknél gyakorolt tevékenység, a fülkékhöz kötődő rítus szűk egy évezreden át tarthatott, a kultikus tevékenység három nagyobb ritmusa a következőképpen illeszthető be az abszolút időszámításba:

első generáció: 400–550 körül
 második generáció: 670–800 körül
 harmadik generáció: 900–1300 körül
 idetartozó legépebbek: 1500-as évekig

Az egész Bükkalját áttekintve, ehhez annyit

szükséges hozzátenni, hogy nagy valószínűséggel az első fülkét jóval a nyergesi első generáció megjelenése előtt faragták ki. Ezek korának megállapítása azonban még további alapos vizsgálatokat igényel. Régészeti leletek pedig csak a harmadik generációhoz kapcsolódnak, a kerámiatöredékek a fülkék Árpád-kori használatát (és nem kezdetét!) igazolják, bizonyítják.

A fülkeperiodizáció révén meghatározott tág időintervallum, valamint a kaptárkömező területi kiterjedése azt látszik igazolni, hogy a fülkékhöz kapcsolódó rítus gyakorlók köre már hun korban is, majd az avarok és az onogurok (késő-avarok) idején, valamint a magyar honfoglalást követően is ezen a területen élt, és jól elkülönülő részét képezte a mindenkori állomalakulatok lakosságának. (BARÁZ CSABA 2000/a, 2000/c)

IRODALOM

- Baráz Csaba (1995): A kaptárköveken található egyébfaragások (lyukak, lyukak csatornával, tál alakú mélyedések, gödrök, csatornaszerű árkok) elemzése és összehasonlító vizsgálata. Kézirat
- Baráz Csaba (1997): Bartalos Gyula (1839–1923) régészeti-történeti kutatásai. Az Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XXXIII. 177–249.
- Baráz Csaba (1998): Szakrális táj. Kultúrtájkarakterológia a kaptárkövek ürügyén. Műemlékvédelem 6. sz. 316–322.
- Baráz Csaba (1999/a): A bükkaljai kaptárkövek II. A kaptárkövek kultúrtörténete. A Földrajz Tanítása 1–2. 10–18.
- Baráz Csaba (1999/b): Kaptárkövek a Bükkalján. Sziklaméhészettől a magyar ősvallásig. Debrecen
- Baráz Csaba (2000/a): Kaptárkövek. Szakrális kőemlékek a Bükkalján. Eger
- Baráz Csaba (2000/b): Törökaszalt – Oltárkő a Tarna völgyében. In Élő táj. Szerk. Buka László. Debrecen. 266–274.
- Baráz Csaba (2000/c): A kaptárkövek fülkéinek koráról, rendeltetéséről és használoiról. Turán (XXX.) Új III. 3. 72–81.
- Baráz Csaba–Mihály Péter (1995–1996): A Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kaptárkő-topográfia újabb eredményei és a fülkék rendeltetésének vizsgálata. Egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve XXXI–XXXII. 63–105.
- Bartalos Gyula (1885): Eger vidékének történetírás előtti emlékei. In Adatok az Egri Egyházmegye történelméhez. I. Szerk. Kandra Kabos. Eger. 322–362.

- Bartalos Gyula (1891): Egervideki „kaptárkövek” és barlangok. *Archaeologiai Étesítő* XI. 136–141.
- Borsos Balázs (1991): A bükkaljai kaptárkövek földtani és felszínalaktani vizsgálata. *Földrajzi Közlemények* CXV. 3–4. 121–137.
- Ipolyi Arnold (1854): *Magyar Mythologia*. Pest
- Klein Gáspár (1939): Borsod vármegye és népességének története. In *Vármegyei szociográfiák*. V. Borsod vármegye. Budapest
- Kolacskovszky Lajos (1934): A Bükk kaptárkövei. *Turisták Lapja* 46. 219–223.
- Kubinyi Ferenc (1865): A szomolyai Kaptár-völgy. *Budapesti Szemle* III. 10. 452.
- Martus Ferenc (1957): Regélő kövek I–II. *Természetjárás* 2., 3.
- Mihály Péter (1975): A Pest megyei kaptárkövek topográfiája. *Studia Comitatus* 3. 31–60.
- Mihály Péter (1976): A Heves megyei kaptárkövek topográfiája. *Az Egresi Múzeum Évkönyve* XIV. 245–292.
- Mihály Péter (1978–1979): A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei kaptárkövek topográfiája. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XVII–XVIII. 33–86.
- Mihály Péter (2000): A kaptárkövek Bulgáriai analógiái és a fülkék rendeltetésének őstörténeti lehetőségei. *Turán* (XXIX.) Új II. 113–120.
- Saad Andor (1963): A kaptárkövekről. *Az Egresi Múzeum Évkönyve* I. 81–88.
- Saad Andor (1966): Megoldott rejtély. *Természettudományi Közlöny* 1966. 9.
- Saad Andor (1972): Adatok a kaptárkövek eredetének, korának és rendeltetésének meghatározásához. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XI. 105–121.
- Saad Andor–Körek József (1965): *Denkmäler der Frühmittelalterlichen Imkereien am Fuss des Bükkgebirges. Die Fragen der Felsen mit Bienennischen*. *Acta Archaeologica Hungarica* XVII. 369–394.
- Sashegyi Sándor (1955–1956): *Észrevételek Régi Buda helyrajzi történetéhez*. Pomáz – Holdvilág-árok. Kézirat
- Viga Gyula (1985): *Kőmunkák egy bükkaljai faluban*. Debrecen